

Doktorand: Mgr. Richard Olehla

Název disertační práce: *Apokalypsa jako zjevení pravdy v moderním americkém románu: Thomas Pynchon a román po 11. září*

Vedoucí práce: PhDr. Hana Ulmanová, M.A., PhD.

Posudek oponenta:

Disertační práce Richarda Olehly pojednává o fenoménu apokalypsy jako o významném tematickém, ale také strukturním komponentu současné (post)moderní americké literatury. V první části se podrobně zabývá teorií apokalypsy ve smyslu definování tohoto pojmu a jeho implikací a projevů v kulturní historii a v myšlení a obecně v literatuře. Další kapitola obsahuje analýzu apokalyptických prvků v románech Thomase Pynchona, a konečně poslední dvě kapitoly poskytují výklad tragédie 11. září 2001 jako „apokalyptické události v americké kultuře“ a jejího tematizování ve vybraných současných literárních dílech.

Ústřední argument disertační práce je – předpokládám, že vědomě – založen na zásadním a složitém dilematu: přestože vychází z obecné definice apokalypsy jako „pozitivní[ho] akt[u], jenž odkrývá lidstvu náhlým, leckdy překvapivým způsobem jakousi základní, věčnou, univerzální pravdu“ (str. 24) a klade si za cíl „dokázat, že zjevení pravdy o povaze tohoto světa, respektive světa, v němž žijí protagonisté zkoumaných románů, hraje ve zkoumaných románech zásadní úlohu“ (str. 6), zároveň už v úvodu explicitně předpokládá, že „tato apokalypsa je prakticky nedosažitelná, neboť tato díla jsou založena na premise, že žádná „univerzální pravda“ neexistuje.“ (str. 6). Přinejmenším se tedy zdá, že poselství typického postmoderního, zde konkrétně amerického románu nespočívá ve finálním zjevení jakékoliv významu nebo pravdy, tím méně absolutní a obecně platné, nýbrž, jak autor uvádí, v „sérii jakýchsi soukromých apokalyps, čistě individuálních zjištění, u nichž je význam připisován na základě ontologické zkušenosti, nikoliv epistemologického dějinného vývoje“ (str. 6). Tento výklad je potom v logickém rozporu s pojetím apokalypsy jako „osmyslení světa – skrze n[ějž] nabývá smysl vše, co se kolem nás děje“ (str. 29).

Toto ontologické a diskurzivní dilema je z pochopitelných důvodů nesmírně obtížně řešitelné a z podstaty věci víceméně řešení nemá. Přesto však předkládané disertační práci poskytlo jasné vymezenou a důsledně dodržovanou argumentační linii, která se v podstatě jeví jako opodstatněná a přesvědčivá.

Autor opodstatňuje své použití konceptu apokalypsy jakožto argumentačního a motivického východiska předpokladem, že „na apokalyptickém mýtu byla vystavěna odlišnost amerického národa, jeho „privilegovaná mise“, a apokalypsa je tedy inherentní součástí americké kulturní historie“ (str. 6). Zde se nabízí otázka, zda tato obecně předjímaná „privilegovaná mise“ amerického národa z principu nevyklučuje apokalyptický výklad nikoli oficiální verze kulturních dějin Ameriky, ale právě výklad její současné literatury, včetně diskutovaných románů. Zejména

Pynchonovy romány se zdají být strukturně vystavěny na přesvědčení, že zjevení jakéhokoliv objektivně srozumitelného poselství v jejich příbězích je zásadně vyloučeno, respektive, jak říká autor, nic takového jako objektivní poselství ani neexistuje, a „není tedy co zjevovat“ (str. 6). Nebylo by tedy obsahově přesnější mluvit o „antiapokalyptickém románu“, který pojem apokalypsy jako takový zpochybňuje? Vždyť Pynchonovy postavy výmluvně nedospívají ani ke zmiňovaným soukromým, tedy subjektivním a relativním apokalypsám, nýbrž k naprosto žádnému zjevení, pouze k váhavě přijímanému agnosticizmu.

Za velmi zdařilou považuji kapitolu věnovanou teorii apokalypsy a výkladu jejího dějinného působení. Autor připomíná dlouhou tradici výskytu apokalyptických elementů v historii kultury a myšlení a uvádí ji do souvislosti především s cyklicky se vracejícími milenaristickými tendencemi a charakterem různých dějinných předpovědí o „konci času“; to je velmi zajímavé a podstatné vzhledem k uváděné tradiční interpretaci apokalypsy jako zjevení pravdy v okamžiku konce času lidského života, tedy v okamžiku smrti; takové zjevení v podstatě popírá samo sebe, protože v okamžiku své realizace současně zaniká a je dále nesdělitelné – lze proto právem zpochybňovat jeho smysl, neřkuli samotnou jeho existenci – je to podobné jako v antickém mýtu o zpěvu Sírén nebo o pohledu do tváře Medúzy: píseň Sírén nikdo z živých lidí neslyšel, stejně jako žádný žijící člověk nepohlédl do tváře Medúzy; o jejich podstatě nevíme tedy nic, a máme tak právo pochybovat o jejich existenci a smyslu. Skutečně platí, že „zjevení pravdy neumožňuje ani samotná existence fenoménu časovosti“ (str. 62). Možná, že právě proto se apokalypsa stala tak přitažlivým fenoménem pro silně agnostický postmoderní román, který „překypuje metafyzickými tvrzeními, v nichž autoři textů explicitně zpochybňují kódy a předpoklady realismu“ (str. 51). Lze tak zároveň s autorem souhlasit, že apokalypsa neznamena jen jeden historický pohled na přepokládaný „konec času“, ale „pro literární teorii znamená také konec interpretace“ (str. 51). Tím se diskurzní možnosti autorovy volby tématu výrazně proměňují a stávají se, paradoxně navzdory avizovanému „konci“ všech možností, ještě nosnějšími a produktivnějšími.

Předkládaná disertační práce uvádí do souvislosti často diskutované a z mnoha hledisek interpretované romány Thomase Pynchona s (logicky) pozdějším bytostně americkým žánrem „románu o 11. září“ a „románu po 11. září“. Nelze než souhlasit, že „11. září zaujímá v americké kultuře apokalyptického myšlení své pevné místo; chápe se zde současně jako konec starého a začátek nového, přičemž změna, již tento předěl přináší, je okamžitá, rozsáhlá a nevratná. Svět ani Spojené státy po 11. září 2001 už nikdy nebudou, co bývaly před ním.“ (str. 111). Nabízí se ovšem otázka, zda je tento obecně přijímaný postoj vůči událostem 11. září skutečně objektivně správný. V jistém, zcela důsledném smyslu lze totiž dokonce tvrdit, že každá událost z podstaty věci působí nějakou změnu okolního prostředí, po níž svět není tím, čím byl před ní. Potom je také více než sporné, zda po 11. září nastalo ve Spojených státech podle apokalyptických teorií bezčasí, natož vláda Beránka na Zemi, všeobecný smír a harmonie (str. 111). Politický vývoj Ameriky i tón kulturního i uměleckého diskurzu o 11. září, včetně uváděných příkladů, tento výklad spíše vylučují než podporují.

Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodné téma událostí 11. září a jejich literárního zpracování, vzhledem k jeho vnitřní složitosti, pojednat v samostatné práci; jak interpretace Pynchonovy postmoderní románové tvorby, tak interpretace literatury reflektující události 11. září i přes četné souvislosti představují široké a vnitřně rozrůzněné komplexy literárních i mimoliterárních problémů, které lze v jedné práci jen velmi obtížně pojednat v úplnosti. Autor si je samozřejmě vědom charakteru své práce jako „výchozího materiálu pro další zkoumání této... tematiky“ (str. 188), přesto by ale práce možná při plném soustředění pouze na jednu ze sledovaných linií působila ještě o něco kompaktněji a přesvědčivěji.

Nakonec už je metodologickou otázkou: předkládaná práce je v kontextu české amerikanistiky jistě novým a originálním dílem; autor však explicitně uvádí, že „kritériem výběru okruhu primární literatury v oddílu o 11. září byla dostupnost těchto děl v českém překladu“ (str. 12), a ohledně sekundární literatury se rovněž opírá o „texty v kontextu české literární vědy doposud publikované“ (str. 19). Co bylo motivací tohoto jazykového vymezení? Nebyla by práce ještě přínosnější, kdyby uvedla do českého prostředí i díla a sekundární prameny dosud nepřeložené, a tedy méně známé, ale o to zajímavější?

Výše uvedené připomínky jsou pouhými návrhy k diskusi a otázkami vyplývajícími z četby kvalitní a zajímavé analýzy. Předkládaná práce v každém ohledu splňuje požadavky kladené na doktorskou disertaci a s radostí ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 18. 5. 2011

Mgr. Klára Kolínská, M.A., PhD.